

Međunarodnopravni status deteta u oružanim sukobima

Mr ZORAN VUČINIĆ

Četvrta ženevska konvencija od 12. avgusta 1949, kao i Protokoli I i II iz 1977. godine (dopunjuju Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949), prvi su višestrani međunarodnopravni ugovorni instrumenti koji sadrže specijalne odredbe kojima se reguliše status deteta u uslovima međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba. Ove *lex specialis* odredbe sadrže duboko humane intencije da nezaštićena deca moraju biti predmet čovečnog postupanja u svakoj prilici. One pružaju široku i sigurnu pravnu zaštitu deci, posebno u međunarodnim oružanim sukobima. Njih moraju poštovati sukobljene strane koje su ih prihvatile, u skladu sa pravilom o izvršavanju ugovora u dobroj veri.

Specijalna pravila regulišu nekoliko značajnih statusnih pitanja deteta u oružanim sukobima, uslovima invazije, okupacije i internacije, kao npr: zbrinjavanje dece bez roditelja, identifikacija dece, smeštanje dece u zone sigurnosti, evakuacija dece itd.

Stav 2. člana 77. Protokola I sadrži specijalnu odredbu kojom se zahteva da države članice spreče da deca mlađa od 15 godina, sudeluju direktno u neprijateljstvima i da se uzdržavaju od njihovog regrutovanja u svoje oružane snage. Donošenje ove odredbe je posledica prakse u mnogim zemljama širom sveta koje su bile u sukobu ili su bile opterećene građanskim ratom. Značajno pitanje za razmatranje je i pravna mogućnost upotrebe sile protiv oružane formacije protivnika sastava od mobilisane ili regrutovane dece.

Svojim unutrašnjim propisima Jugoslavija je ispoljila privrženost ženevskim humanitarnim konvencijama. U odredbama Zakona o vojnoj obavezi pitanje regrutacije rešeno je u skladu sa odredbom iz stava 2. člana 77. Protokola I.

Iskustva iz savremenih oružanih sukoba pokazuju da su ljudski gubici u njima sve brojniji, posebno među civilnim stanovništvom. Oko 20 miliona ljudi poginulo je u oružanim sukobima vođenim posle drugog svetskog rata, a od toga oko 15 miliona bili su civili.¹ Među njima veoma brojna bila su deca. Hiljade ih je ostalo osakaćeno i fizički onеспособljeno za dalji život, a isto toliko ima i mentalnih invalida rata. Glad i nedostatak osnovne zdravstvene pomoći desetkovali su veliki deo mlade populacije u poje-

¹ Neil Boothby, *More children than ever are victims in armed conflict*, »Action for children«, (Više nego ikad deca su žrtve u oružanim sukobima »Akcija za decu«), Volume I, 1986.

dinim, ratom zahvaćenim zemljama. Samo u toku 1985. godine u Angoli i Mozambiku je iz tih razloga umrlo oko milion novorođenčadi i oko četiri stotine hiljada nešto starije dece.² Na žalost, to se događalo i pored činjenice da je dete stavljeno pod zaštitu međunarodnog humanitarnog ratnog prava.

Ova zaštita je posebno razrađivana nakon drugog svet-skog rata, a cilj joj je bio da se u uslovima oružanih sukoba obezbedi maksimalno moguća pravna zaštita nekih egzistencijalnih prava deteta, u prvom redu prava na život. To je postignuto donošenjem opštih pravila o regulisanju položaja civilnog stanovništva – kome i dete pripada, i specijalnih odredaba koje su isključivo posvećene njegovoj zaštiti. Ove odredbe sistematizovane su u tri važna međunarodnopravna ugovorna instrumenta: 4. ženevskoj konvenciji od 12. avgusta 1949. posvećenoj zaštiti civilnog stanovništva u uslovima rata i u dva Dopunska protokola od 1977. (Protokol I i II) čije odredbe proširuju zaštitu civilnog stanovništva, odnosno deteta u uslovima invazije, okupacije i internacije, kao i unutrašnjih oružanih sukoba.³ To su istovremeno i prvi višestrani međunarodni ugovori koji predviđaju specijalne mere zaštite deteta zbog čega su veoma značajne i u prednosti u odnosu na ranija ugovorna pravila o istom predmetu, kao što su Haška pravila iz

² *Children on the front line* (Deca na prednjoj liniji) – A raport for Unicef, UNICEF, March 1987.

³ Značajan podsticaj progresivnom razvoju međunarodnopravne humanitarne zaštite deteta u oružanim sukobima učinile su i Ujedinjene nacije 1974. godine donošenjem Deklaracije o zaštiti žena i dece u kriznim situacijama i oružanim sukobima. U njoj se, takođe, apeluje na države-članice da u međusobnim sukobima obezbede maksimalnu zaštitu ovoj kategoriji civila u skladu sa pozitivnim propisima međunarodnog prava. – *United Nations action in the field of human rights*, (Aktivnost Ujedinjenih nacija na polju prava čoveka), United Nations, New York, 1983, str. 146.

Zanimljivo je da je odmah po okončanju drugog svetskog rata bilo predloga da se status deteta u oružanim sukobima reguliše posebnom konvencijom. Na preliminarnoj konferenciji bolivijskog Nacionalnog društva Crvenog krsta, održanoj 1946. godine, bio je podnesen nacrt konvencije o zaštiti dece u slučaju međunarodnog sukoba ili građanskog rata. Međutim, ovaj predlog nije naišao na razumevanje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. – J.C. Pictet, *Commentary of IV Geneva Convention of 12. August 1949.* (Komentar IV ženevske konvencije od 12. avgusta 1949.), Geneva, 1958.

Član 20. Nacrta konvencije o pravima deteta predviđa obavezu za države-članice da se u međusobnim sukobima pridržavaju važećih pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su posvećena detetu. Predlog da se unese ovaj član dale su delegacije Holandije, Belgije, Švedske, Finske, Perua i Senegala. – *Report of the Working Group on a Draft Convention on the Right of the Child* (Izveštaj radne grupe o Nacrtu konvencije o pravima deteta), United Nations, E/CN. 4/1986/39, 12 March, str. 26. i 27.

Zaslugu za to ima i Međunarodni Crveni krst koji je na svojoj 25. konferenciji doneo Rezoluciju o zaštiti dece u oružanim sukobima. U njoj se, između ostalog, daje podrška Komisiji UN za ljudska prava u vezi sa izradom Konvencije o pravima deteta i naglašava da zaštita koja se njome pruža treba da bude bar ista kao i ona koju daju Ženevske konvencije.

1907. godine. Oni sadrže duboko humane intencije o čovečnom postupanju u svakoj prilici sa decom koja su nezaštićena i ne mogu sama da se štite.

Pošto se radi o pravilima ugovornog karaktera, njihovo poštovanje je obaveza ponašanja sukobljenih strana koje su ih prihvatile, u skladu sa pravilom o izvršavanju ugovora u dobroj veri.

Može se konstatovati da je fond humanitarnih pravila, opšteg i specijalnog karaktera, veoma respektivan i da pruža široku i sigurnu pravnu zaštitu detetu za vreme oružanog sukoba. Oko dve trećine ovih pravila odnosi se na zaštitu prava deteta na život, telesni i psihički integritet, zdravlje, dok ostale odredbe štite neka druga takođe važna prava deteta, kao što su pravo na porodicu, obrazovanje, ispoljavanje verske pripadnosti, dostojanstvo ličnosti itd. Ukoliko postoje praznine u pravnoj zaštiti deteta, ono i tada ostaje pod »vlašću i zaštitom načela međunarodnog prava, koja proizlaze iz običaja ustaljenih između prosvećenih naroda, zakona čovečnosti i zahteva javne svesti« (De Martensova klauzula).⁴

Specijalnim ženevskim pravilima reguliše se više značajnih pitanja vezanih za status deteta u oružanom sukobu. Radi se o pitanjima zbrinjavanja dece bez roditelja, identifikacije dece, obezbeđivanja artikala neophodnih za život i smeštaj dece u zone bezbednosti, evakuacije dece, njihovog školovanja itd.

Ovom prilikom, nas posebno zanima međunarodno humanitarno pravo po pitanju regrutacije dece u oružane snage i njihovog direktnog uključivanja u oružane sukobe i odnos našeg zakonodavstva prema obavezama zaštite deteta za vreme eventualnog oružanog sukoba u kome bi učestvovala i Jugoslavija.

REGRUTACIJA I KORIŠĆENJE DECE U ORUŽANIM SUKOBIMA

Nehumana praksa regrutacije dece u oružane snage pratila je brojne oružane sukobe vođene nakon drugog svetskog rata. Ova pojava je bila naročito izražena u poje-

⁴ Ova klauzula je uvršćena u uvod IV haške konvencije o suvozemnom ratu iz 1907. god. Radi se o odredbi opšteg karaktera čiji je cilj popuna pravnih praznina u međunarodnom ratnom pravu. Predviđeno je da deluje sve dok se ne donese jedan potpuniji kodeks pravila ratnog prava.

dinim latinskoameričkim, afričkim i azijskim zemljama zahvaćenim ratom ili unutrašnjim oružanim konfliktima. Prema istom izvoru, u svetu se u posleratnom periodu u vojnim i poluvojnim snagama našlo oko 200 hiljada dece mlađe od 15 godina života, od kojih su mnoga u ove formacije stupila prisilno. U Avganistanu su vršene ulične racije mladića mlađih od 15 godina, a u El Salvadoru su vojni odredi zaduženi za regrutaciju na ulicama otimali mlade dečake, često na povratku iz škole. U Iranu je, tokom rata ove zemlje sa Irakom, godišnja granica za regrutaciju spuštena na 13 godina, dok je dobrovoljno prijavljivanje u vojsku, uz pristanak roditelja bilo moguće i za još mlađu decu. Na hiljade iranske dece je učestvovalo u ovom ratu, veoma pogubnom za njih. U građanskom ratu u Ugandi učestvovalo je oko tri hiljade dece-vojnika.⁵

Prema nekim istraživanjima Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, mnoga deca su motiv za uključivanje u oružani sukob nalazila u velikoj mržnji prema neprijatelju, ali i želji da se identifikuju sa odraslima, a pri tome nisu bila svesna kakav rizik na sebe preuzimaju.⁶

S obzirom na to da je ova pojava, delimično odavno poznata, dobila maha tek nakon donošenja Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata od 12. avgusta 1949, na insistiranje Međunarodnog komiteta Crvenog krsta redaktori Dopunskih protokola na ove konvencije formulisali su jedan broj pravila specijalnog karaktera radi obavezivanja država-članica da u eventualnim oružanim sukobima međunarodnog i unutrašnjeg karaktera ne pribegavaju ovakvoj praksi.

Prema tim pravilima (stav 2. član 77. Protokola I) države u sukobu moraju da preduzmu sve moguće mere da deca, koja nisu navršila 15 godina, ne sudeluju direktno u neprijateljstvima i da se uzdržavaju od njihovog regrutovanja u svoje oružane snage. Pri regrutovanju onih osoba koje su navršile 15 godina, ali nisu prešle 18 godina života, strane u sukobu treba da daju prednost onim koje su najstarije.⁷

Ovakvo formulisan, stav 2. (čl. 77.) refleksija je duboko humanih osećanja redaktora Protokola prema deci i njio-

⁵ Londonski *Jane's Defence Weekly* od 20. septembra 1988. godine, u članku *Deca u armiji*, iznosi ove podatke pozivajući se na neke izvore Ujedinjenih nacija.

⁶ Sandra Singer, *The protection of children during armed conflict situations*, (Zaštita dece za vreme oružanih sukoba). »International review of the Red Cross«, may-june 1986. p. 125.

⁷ Identična pravila sadrži i Protokol II, koja razmatraju ovo pitanje u unutrašnjim oružanim sukobima (čl. 4. - c,d.).

vog uverenja da je oslanjanje na njih u oružanim sukobima protivno kodeksima morala i čovečnosti i da stoga treba sprečiti takve pojave.

Iz sadržine pravila iz stava 2. čl. 77. Protokola I vidi se da je njihov cilj da obezbede zaštitu određenoj dečjoj populaciji od organa vlasti njihove sopstvene države, za razliku od većine ostalih humanitarnih pravila koja propisuju ponašanje suprotne strane u sukobu.

Ovakvo koncipirana pravila, predstavljaju kompromisno rešenje kome su pristupili redaktori Protokola. Oni su pošli od uverenja da će i u budućim oružanim sukobima ovakva praksa biti nastavljena i da je iz tog razloga nju iluzorno kategorički zabraniti.⁸ Takvom uverenju doprineli su stavovi delegacija brojnih zemalja koje su učestvovala u izradi Protokola da ne prihvataju soluciju o potpunoj zabrani angažovanja dece u oružanim sukobima i njihovoj registraciji u oružane snage.⁹ Njihov stav je bio razumljiv jer se radilo o predstavnicima zemalja koje su u to vreme vodile antikolonijalnu i narodnooslobodilačku borbu u kojoj su učestvovali široki slojevi stanovništva, uključujući i decu određenog uzrasta.

Citirano pravilo ne utvrđuje mere koje države članice Protokola treba da preduzmu da bi sprečile direktno angažovanje dece ispod 15 godina starosti u oružane sukobe koje vode, već im očigledno prepušta da ih one same utvrde. Time je na države članice, za ovo preneti i moralna odgovornost.

Polazeći od uverenja da se može očekivati da će države članice ipak kršiti navedenu zabranu, i da ta okolnost može imati za posledicu zarobljavanje te dece od protivnika, u stavu 3. istog člana formulisano je pravilo po kome se strana koja takvu decu ima u vlasti obavezuje da im obezbedi posebnu zaštitu, neovisno od toga da li ona imaju ili ne status ratnih zarobljenika. Posebna obaveza je da ova deca budu predmet naročitih obzira i zaštite protiv svakog oblika nedoličnog napada i da im se ukaže pomoć koja je potrebna, bilo zbog njihovog životnog doba, bilo iz drugih razloga.

⁸ Denise Plattner, *Protection of children in international humanitarian law*, (Zaštita dece u međunarodnom humanitarnom pravu), International review of the Red Cross, may-june 1984. p. 148.

⁹ *Comentarie des Protocoles additionnels du 8 juin 1977. aux Conventions de Geneve du 12 aout 1949*, (Komentar dopunskih Protokola od 8. juna 1977. na Ženevske konvencije od 12. augusta 1949.) Comité-international de la Croix-Rouge, p. 925.

Ovakvo rešenje odražava stav redaktora Protokola da deci po svaku cenu treba sačuvati status civilnih osoba, odnosno neboraca, neovisno od toga da li su ona uključena u sukob ili ne. Intencija je da se i zarobljenoj deci olakša položaj i omogućiti repatrijacija čim dođu u položaj zarobljenika, umesto da budu sprovedena u zarobljeništvo i izložena postupcima koji bi ostavili teške traume po njihovu ličnost.¹⁰

Problem uključivanja dece u oružane sukobe, regrutovanja u oružane snage i obučavanja u rukovanju oružjem, razmatran je i na nekoliko poslednjih međunarodnih konferencija Crvenog krsta (posebno na 24. održanoj 1981. godine u Manili i 25. održanoj 1986. godine u Ženevi), i na Drugoj svetskoj konferenciji Crvenog krsta i Crvenog polumeseca održanoj 1984. godine u Štokholmu. Na tim skupovima ukazano je da ova pojava poprima zabrinjavajuće razmere i da deca, naučena da pucaju i mrže, postaju moralno i mentalno osakaćena za život. U donetim rezolucijama i usvojenim dokumentima označena su pozitivna međunarodna humanitarna pravila koja regulišu ova pitanja i istaknuta je obaveza država da sprovede široku difuziju ovih, kao i ostalih pravila međunarodnog humanitarnog prava koja štite decu u oružanim sukobima.¹¹

U pogledu obaveze koje države ugovornice imaju po pitanju regrutovanja dece ispod 15 godina starosti, situacija je jasna. Postoji zabrana, i tu nema dileme. Osnovna dilema je da li bi deca ispod 15 godina mogla biti indirektno angažovana u oružanom sukobu, ako to već ne mogu da budu direktno. Dileme su, takođe, da li se može dozvoliti dobrovoljno učešće ove dece u oružanom sukobu i da li njihovo samoinicijativno uključivanje, bez znanja vojnih i drugih nadležnih organa njihove zemlje, predstavlja povredu pravila iz Protokola I. Problem je utoliko veći što ovaj instrument ne definiše pojam neprijateljstva, niti precizira šta se smatra pod direktnim učešćem unjima.

Gledano formalno, indirektno angažovanje dece mlađe od 15 godina ne predstavlja povredu ovog ugovora jer on takvu zabranu ne predviđa. To znači da bi takva deca mogla obavljati mnoge korisne delatnosti za potrebe oružanih

¹⁰ Milivoj Despot, *Međunarodno humanitarno pravo i djeca u ratu*, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo, br. 1-2/87, str. 109.

¹¹ »Children and War« »Deca i rat« – working document of the Second world Red Cross and Red Crescent Conference on peace, Åland-Stokholm 2-7 septembre 1984.

snaga svoje zemlje. Međutim, postavlja se pitanje: koje su to aktivnosti koje ona mogu činiti i koje bi se u savremenim uslovima ratovanja mogle nazvati indirektnim? Da li su to one u kojima deca neposredno ne učestvuju u borbama (npr. zbrinjavanje ranjenih, kurirska delatnost, osmatranje i sl.)? Da li u indirektno angažovanje spada poveravanje obaveštajnih i izviđačkih zadataka ili zadataka sabotaza i diverzije (npr. paljenje neprijateljske imovine) i da li se dete ispod 15 godina starosti može angažovati npr. na propagandnom planu na okupiranoj teritoriji, na rasturanju letaka? Kao što se vidi, nameće se veliki broj pitanja u vezi sa mogućnošću indirektnog angažovanja takve dece za vreme oružanog sukoba. Odgovoriti na njih nije ni malo jednostavno.

Ako pod direktnim angažovanjem podrazumevamo samo neposredno učešće u borbama koje se trenutno vode, onda mnoge od navedenih aktivnosti ne bi bile protivne stavu 2. iz člana 77. Protokola I. Međutim, direktno sudelovanje u neprijateljstvima, posebno u uslovima savremenog ratovanja, ne mora da podrazumeva samo neposrednu prisutnost na prostoru na kome se izvode ratna dejstva. S obzirom na rasprostranjenost dejstava savremenih oružja na veoma širokom prostoru, ne može se više govoriti o postojanju klasičnog fronta i pozadine, jer je front najčešće cela teritorija zemlje koja je predmet agresije ili bar njen veći deo. Zato pod oružanim sukobom, odnosno neprijateljstvima, ne može da se smatra samo stanje aktivne borbe na određenom prostoru, već i stanje latentne mogućnosti da do takve borbe dođe. Iz tog razloga, pod direktnim učešćem u oružanom sukobu treba smatrati i mnoge aktivnosti koje naizgled to nisu, odnosno koje su u ranijim uslovima ratovanja mogle biti indirektnog karaktera. Tako se u sadašnje vreme skoro svaka aktivnost koja se obavlja u interesu oružanih snaga svoje zemlje može smatrati direktnim učestvovanjem u neprijateljstvima, iako se može sprovoditi u vreme kada nema neposrednih sučeljavanja protivničkih snaga oružjem. Ako su ovakvi zadaci povereni deci mlađoj od 15 godina, onda bi to bilo protivno međunarodnom pravu. Pojedine aktivnosti, npr. one koje smo malopre citirali, ne mogu se smatrati direktnim sudelovanjem u oružanom sukobu i ne bi bilo humano takve zadatke poveravati ovoj deci jer su i oni opasni po njihov život.

Navedeno mišljenje čini opravdanim razmišljanje o potrebi dopune citiranog propisa odredbom koja bi bar u opštoj formi utvrdila indirektne oblike mogućeg angažovanja dece ispod 15 godina starosti u korist oružanih snaga svoje zemlje. To bi bilo u funkciji životnog interesa deteta, što praktično znači da bi takvom odredbom navedena populacija mladih morala biti isključena iz svakog oblika angažovanja za vreme trajanja oružanog sukoba, koji bi bili rizični za njegov život, telesni integritet i zdravlje. U protivnom, ovako formulisan stav 2. dopušta državama članicama Protokola I da proizvoljno tumače pojam indirektnog angažovanja i da u skladu sa svojim shvatanjima, koriste deo svoje mladeži u oružanom sukobu koji vode.

U vezi sa pitanjem uključivanja dece u oružane sukobe javlja se još jedna dilema, da li deca ispod 15 godina života mogu biti direktno angažovana u neprijateljstvima u krajnjoj nuždi. Pitanje se može postaviti i ovako: da li je krajnja nužda dovoljan razlog za suspenziju međunarodnopravne zabrane angažovanja dece mlađe od 15 godina u oružanim sukobima. Tumačenjem smisla norme koja ovu zabranu predviđa i intencije njenog tvorca, zaključujemo da bi to bilo protivno međunarodnom pravu i pored toga što u stavu 2. o tome nema ni reči. To bi, takođe, bilo protivno opštim načelima čovečnosti i humanosti koja se moraju poštovati u situacijama kao što su oružani sukobi. Takva odluka i njeno sprovođenje u praksi bio bi težak zločin prema detetu.

Situacija je, međutim, drugačija ako se dete mlađe od 15 godina direktno uključi u neprijateljstva iz razloga nužne odbrane. Takve situacije mogu često da se dogode u praksi (npr. da dete kome je poveren ranjenik na čuvanje bude prinuđeno da oružjem brani svoj i njegov život zbog iznenadnog napada protivnika). Ovde se, očigledno, ne radi o kršenju međunarodnog prava jer do uključivanja dece nije došlo voljom njihove države. Odsustvo volje da do takve situacije dođe oslobađa državu odgovornosti za ovakve slučajeve.

U praksi se događa da se dete ili grupa dece ispod 15 godina života dobrovoljno stavljaju na raspolaganje oružanim snagama svoje zemlje radi učestvovanja u borbama. Ako ih one prime u svoje redove, onda se može govoriti o kršenju međunarodnog prava (ako je u pitanju država članica Protokola I), jer je bitna i merodavna činjenica da

su ova deca angažovana, a ne to što do takvog angažovanja nije došlo naredbom državnih organa.

Za razliku od prethodnog slučaja, eventualno samoinicijativno uključivanje dece mlađe od 15 godina u neprijateljstva bez znanja vojnih vlasti njihove zemlje, njihovu državu ne bi moglo da učini odgovornim za takav akt. Međutim, mišljenja smo da će to važiti samo ako ove vlasti zaista nisu bile u mogućnosti da saznaju za takve pojave i da ih spreče. Ako su one znale za to ali su se pasivno ponašale, onda bi se moglo govoriti o odgovornosti.

Sušтина druge dileme koju takođe želimo da razjasnimo jeste u tome da li postoji pravna smetnja da pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu upotrebe silu protiv oružane formacije druge sukobljene strane, ako nju čine regrutovana ili mobilisana deca. Odgovor na to pitanje potražićemo u merodavnim odredbama međunarodnog ratnog prava.

U ovom slučaju nije bitna činjenica što su u pitanju mobilisana ili regrutovana deca, niti da li su ona starija ili mlađa od 15 godina, već je bitna okolnost da su ona naoružana i uključena u neprijateljstva. Upravo taj momenat je ključan za rešavanje ovog problema. On nas zato upućuje da rešenje tražimo u onim pozitivnim pravilima međunarodnog ratnog prava kojim se reguliše položaj naoružanih lica u oružanom sukobu – a to su pravila o statusu borca. Prema tim pravilima, sadržanim u članu 43. Protokola I, naoružani maloletnici bili bi pripadnici oružanih snaga svoje zemlje, čime bi imali status borca. Polazeći od pravila međunarodnog ratnog prava da u toku borbe predmet napada može biti samo borac, sem ako je ranjen i ako je položio oružje, ne bi postojala nikakva pravna smetnja da se upotrebi sila protiv oružane formacije protivnika koju čine naoružana deca. Međutim, to ne znači da suprotna strana, pod pretpostavkom da joj je poznato da ispred sebe ima naoružane maloletnike, treba po svaku cenu da atakuje na njih. Ovaj rezon, logično, ne bi bio racionalan kada bi naoružana deca izvršila napad ali, mislimo da razlozi humanosti nalažu da se sukob sa njima prihvati samo ako nije bilo načina da se izbegne. Prema tome, razlog vojne potrebe ne bi trebalo da bude striktno poštovan u ovakvim situacijama. Čak iako dođe do sukoba, trebalo bi težiti da se on što pre okonča uz što manje gubitaka, normalno sa obe strane.

S obzirom na to da je u praksi veoma teško ustanoviti ili saznati da li protivničke formacije čine regrutovana ili mobilisana deca i da ona mogu biti i izmešana sa punoletnim borcima, *bilo bi dobro kada bi deca imala vidna obeležja uočljiva i sa veće distance*. Moglo bi čak i da se razmišlja o uvođenju *jedinstvenog znaka koji bi bio univerzalno prihvaćen*. Time bi se učinio još jedan značajan doprinos zaštiti deteta u oružanim sukobima.

Sve navedene dileme uveravaju nas u neophodnost daljeg rada na progresivnom razvoju međunarodnopravne humanitarne zaštite deteta u uslovima oružanog sukoba.

STAV JUGOSLOVENSKOG ZAKONODAVSTVA

Jugoslavija je druga u svetu, odmah posle Švajcarske, ratifikovala 4. ženevsku konvenciju (istovremeno sa prve tri), a četvrta po redu ratifikovala dopunske protokole na ove konvencije, čime je jasno pokazala da pridaje veliki značaj njihovim odredbama i da teži da se briga o čoveku odražava i u međunarodnim odnosima.¹² To nije slučajno. Naši narodi su i kroz istoriju ispoljavali pozitivan odnos prema važećim humanitarnim pravilima o zaštiti žrtava rata.¹³

Ratifikacijom ovih instrumenata Jugoslavija se obavezala na njihovo poštovanje, uključujući i sprovođenje određenih mera u mirnodopskim uslovima koje oni nalažu. Jedna od tih mera je inkriminisanje svih onih postupaka koji bi imali za cilj da učine povredu određenih ženevskih propisa. Prema tome, Jugoslavija je, postavši članica Ženevskih konvencija, stekla međunarodnopravnu obavezu da sve prekršiće, bili to pripadnici vlastitih oružanih snaga ili pripadnici neprijateljskih oružanih snaga, izvede pred svoje sudove i kazni ih prema svojim krivičnim propisima. U Krivičnom zakonu Jugoslavije formulisana je jedan broj krivičnih dela kojim su inkriminisani najteži oblici kršenja

¹² Boško Jakovljević: *Šta znamo o Ženevskim konvencijama*, Crveni krst Srbije, Beograd, 1979, str. 6.

¹³ Kneževina Srbija je u okviru svojih ratnih pravila predviđala obavezan humani postupak prema civilima, a posebno deci. Međunarodni Crveni krst pohvalio je 1915. godine Srbiju, odnosno njenu vojsku, što na teške zločine austrougarske armije ne odgovara istima merama, već se pridržava važećih humanitarnih ratnih pravila. Iako su fašistički okupatori za vreme drugog svetskog rata vršili teške zločine na jugoslovenskoj teritoriji, naredbom Vrhovnog štaba bilo je strogo zabranjeno, po cenu smrtne kazne, nečovečno postupanje prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima.

Ženevskih konvencija. Ova krivična dela, zajedno sa još nekoliko krivičnih dela formulisanih po osnovu obaveze iz drugih međunarodnih humanitarnih konvencija, čine skupinu krivičnih propisa protiv čovečnosti i međunarodnog prava (glava 16. KZ SFRJ).

Krivični zakon SFRJ ne predviđa posebno krivično delo protiv deteta, već u članu 142. inkriminiše veći broj postupaka prema civilnom stanovništvu – a samim tim i prema detetu kao njegovom delu, označavajući ih ratnim zločinima. Zato je taj član i dobio naziv »Ratni zločin protiv civilnog stanovništva«. Prema tome, ako dete za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije (u našem slučaju privremeno zaposednute teritorije) bude izloženo nekim od ovih inkriminiranih postupaka (npr. ubistvu, mučenju, nečovečnom postupanju, izgladnjivanju itd.), smatraće se da je počinjen ratni zločin. Po našoj oceni, citirani član KZ SFRJ obezbeđuje veoma dobru zaštitu detetu kada ono ima svojstvo civila i, s obzirom na brojnost inkriminiranih postupaka i težinu kazne koju Zakon predviđa (minimalna kazna je pet godina zatvora, a predviđena je i smrtna kazna), zastrašujuće deluje na svakog eventualnog počinioa ratnog zločina prema civilnom stanovništvu.

Polazeći od specifičnog položaja deteta u uslovima oružanog sukoba ili ratne okupacije (privremeno zaposednute teritorije), odnosno od činjenice da je ono zbog svoje ukupne nezrelosti najugroženiji deo stanovništva u takvim okolnostima, mislimo da bi imalo osnova da se ovim članom KZ pojača njegova krivično-pravna zaštita. To bi se moglo učiniti odredbom prema kojoj bi se ratni zločin prema detetu smatrao kao *posebna otežavajuća okolnost* za eventualnog počinioa tog delikta. To bi bilo u duhu naših humanih opredeljenja prema detetu kao ljudskom biću i još jedan značajan doprinos Jugoslavije poštovanju Ženevskih konvencija.

I drugim zakonskim propisima Jugoslavija je potvrdila privrženost ženevskim pravilima o zaštiti civilnog stanovništva, uključujući i decu. Zakon o opštenarodnoj odbrani, u članu 93, izričito obavezuje pripadnike oružanih snaga SFRJ da prilikom izvođenja borbenih dejstava poštuju »uvek i pod svim okolnostima pravila međunarodnog ratnog prava o humanom postupku sa ranjenim i zarobljenim neprijateljem i o zaštiti stanovništva (podvukao Z.V.) i drugih pravila tog prava, u skladu sa Ustavom i Zakonom«...

U Uputstvu oružanim snagama Jugoslavije o primeni međunarodnog ratnog prava, podvlači se da građanska lica ne smeju da budu predmet represaliije. Takođe se daje objašnjenje šta se smatra ratnim zločinom protiv civilnog stanovništva.

S obzirom na pomenutu odredbu iz člana 77. Protokola I, kojom se državama članicama uskraćuje mogućnost da u vreme oružanog sukoba koji vode vrše regrutovanje u svoje oružane snage dece ispod 15 godina života, bilo bi zanimljivo pogledati kako je to pitanje regulisano našim propisima.

Zakonom o vojnoj obavezi¹⁴ reguliše se pitanje regrutovanja u oružane snage SFRJ. Po ovom zakonu, regrutna obaveza u mirnodopskim uslovima nastaje početkom kalendarske godine u kojoj državljanin u SFRJ navršava 17 godina života, dok se regrutovanje vrši u kalendarskoj godini u kojoj regrut navršava 18 godina života. Na zahtev regruta, regrutovanje se može izvršiti i u kalendarskoj godini u kojoj on navršava 17 godina. Međutim, u slučaju neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, Predsedništvo SFRJ može narediti da se regrutuju i lica koja su navršila 16 godina i da se na odsluženje vojnog roka upute regruti koji su navršili 17 godina života.¹⁵ Kao što se vidi, naši propisi ne predviđaju mogućnost regrutacije dece ispod 15 godina života, ni u miru ni u ratnim uslovima. Na taj način ispoštovana je obaveza iz člana 77. Protokola I.

S U M M A R Y

INTERNATIONAL LEAGL STATUS OF CHILD IN ARMED CONFLICTS

The Fourth Geneva Convention, of August 12th, 1949, on the Protection of Victims of War, and the Protocols I and II of 1977, by which the Convention was supplemented, are the first multi-sided international legal contractual instruments containing specific prescriptions by which the status of the child in conditions of international and internal armed conflicts is regulated. These *lex*

¹⁴ »Službeni list SFRJ« br. 64/85.

¹⁵ Zakonom o vojnoj službi Kine predviđeno je da muškarci i žene sa 18 godina imaju pravo i dužnost da vrše vojnu službu. Regrutovanje u Kolumbiji je obavezno sa 17 godina, dok je u Kubi ta granica spuštena na 16 godina. U SAD se regrutacija vrši sa 18 godina a u saglasnosti roditelja i sa 17 godina, dok propisi V. Britanije dozvoljavaju da se i 16-godišnjaci, uz saglasnost roditelja, priključuju oružanim snagama.
— Anna Mamalakis Pappas: *Law and the status of the child*, (Pravo i status deteta) UNITAR, New York, 1983.

specialis prescriptions embody deeply humane intentions that the unprotected children must be objects of humane treatment in all circumstances. They ensure a wide and secure legal protection of children, in international war conflicts in particular. They are to be observed by all belligerents that have subscribed to them, in concordance with the *bona fide* execution of contracts.

These specific prescriptions regulate several significant matters of the status of child in armed conflicts, in circumstances of invasion, occupation and internment, such as: taking care of parentless children, identification of children, evacuation and accommodation of children in secure zones, and the like.

Paragraph 2 of the Article 77 of the Protocol I contains a special prescription which demands of each state-subscriber to the Convention to prevent direct participation of children below 15 years of age in hostilities, and to refrain from recruiting of such children into its armed forces. Inclusion of this prescription was caused by the practice of many countries all over the world which were either participants in conflicts or were burdened by civil war. A significant issue for discussion and deliberation is also the legal possibility and justification of the use of force against an enemy armed formation consisting of mobilized or recruited children.

By its internal legal acts Yugoslavia has expressed her support and adherence to Geneva humanitarian conventions. The issue of recruitment was in the Yugoslav Law on Military Obligation solved in concordance with the prescription contained in the Paragraph 2 of the Article 77 of the Protocol I.

R É S U M É

LE STATUT DE DROIT INTERNATIONAL DE L'ENFANT DANS LES CONFLITS ARMES

La quatrième Convention de Genève du 12 août 1949, ainsi que les Protocoles I et II de 1977 (Protocoles additionnels à la Convention de Genève sur la protection des victimes de guerre du 12 août 1949), sont les premiers instruments de droit international universels contenant des dispositions spéciales réglementant le statut de l'enfant dans les conditions des conflits armés internationaux et internes. Ces dispositions légales spéciales contiennent des intentions profondément humaines selon lesquelles les enfants sans protection doivent faire l'objet d'un traitement humaniste en toute occasion. Elles assurent une protection juridique des enfants large et fiable, surtout dans les conflits armés internationaux. Elles doivent être respectées par les parties en conflits qui les avaient ratifiées en accord avec la règle de l'accomplissement de bonne foi des dispositions contractuelles.

Les règles spéciales réglementent quelques questions importantes du statut de l'enfant dans les conflits armés, dans les conditions d'invasion, d'occupation et d'internement, à savoir: soins et protection aux enfants sans parents, identification des enfants, évacuation les enfants vers les zones de sécurité, etc.

La paragraphe 2 de l'article 77 du Protocole I contient une disposition spéciale par laquelle on exige aux Etats membres d'empêcher à ce que les enfants d'âge inférieur à 15 ans participent directement dans les hostilités et d'éviter de recruter ces derniers dans leur forces armée respective. L'adoption de cette disposition est due à la pratique connue dans de nombre pays dans le monde

qui ont été en conflit ou exposés à la guerre civile. Une importante question à considérer est la possibilité juridique d'employer la force contre une formation armée ennemie dont les effectifs sont composés d'enfants mobilisés ou recrutés.

Par ces dispositions réglementaires intérieures, la Yougoslavie a fait preuve de son attachement aux conventions humanitaires de Genève. Dans les dispositions de la Loi sur obligation militaire la question du recrutement est formulée conformément à la disposition du paragraphe 2 de l'article 77 du Protocole I.

РЕЗЮМЕ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПРАВОВОЙ СТАТУС ДЕТЕЙ В ВООРУЖЕННЫХ СТОЛКНОВЕНИЯХ

Четвертая женеvская конвенция от 12 августа 1949 года, а также Протоколы I и II из 1977 года (дополняют Женевскую конвенцию о защите жертв войны от 12 августа 1949 г.), являются первыми многосторонними международными инструментами, содержащими специальные положения, которыми регулируется статус детей в условиях международных и внутренних вооруженных столкновений. Эти *lex specialis* положения содержат глубоко гуманные стремления, заключающиеся в том, что незащищенные дети должны быть предметом человеческого отношения во всех обстоятельствах. Они предоставляют широкую и надежную правовую защиту, особенно в международных вооруженных столкновениях. Их должны уважать противостоящие стороны, в согласии с началом о выполнении договора в доброй вере.

Специальные правила регулируют некоторые значительные вопросы, относящиеся к статусу детей в вооруженных столкновениях, условиях вторжения, оккупации и интернирования, как например: обеспечение детей без родителей, опознавание детей, размещение детей в безопасной зоне, эвакуация детей и т.д.

Раздел 2-ой в статье 77-ой содержит специальные положения, требующие, чтобы государства-подписчики не допускали детям моложе 15 лет участвовать непосредственно в враждебностях, а также, чтобы воздерживались от их призыва в свои вооруженные силы. Принятие этого положения является последствием практики в многих странах мира, которые были в столкновении или были обременены гражданской войной. Важный вопрос для рассмотрения является правовая возможность использования силы против вооруженных формирований противника, состоящих из мобилизованных или рекрутированных детей.

Своим внутренним законом Югославия проявила приверженность жевевским гуманитарным конвенциям. В положениях Закона о военной обязанности вопрос призыва на военную службу регулируется в согласии с положениями 2-ого абзаца в статье 77-ой Протокола I.